

Miért népszerű a körforgásos gazdaság az Európai Unióban?

Zora Kovacic, Roger Strand and Thomas Völker: *The Circular Economy in Europe. Critical Perspectives on Policies and Imaginaries*. Routledge, New York, 2019, 208 o.

A körforgásos gazdaság a 2010-es évek talán egyik legdivatosabb kifejezése, „buzzwordje”. Egyre több cég hirdeti termékeinek, szolgáltatásainak körforgásos tulajdonságait, új kezdeményezések és projektek születnek a körforgásos gazdaság elősegítése, erősítése érdekében. Pályázatiírók hadai küzdenek azzal, hogy projektterveikbe valamilyen módon beerősszakolják a körforgásos kifejezést, hogy ezzel jelentősen növeljék támogatási esélyeiket, és így tovább. Mondhatjuk, hogy a „körforgásos” az új „fenntartható” vagy az új „zöld”, és valóban, sokszor úgy tűnik, hogy egyszerűen beilleszthető a korábbi divatos frázisok helyére. Ennek ellenére sokan úgy használják a körforgásos gazdaság kifejezést, hogy nem is értik annak pontos tartalmát, ami sokakban joggal szül kétkedést és fenntartásokat a fogalommal kapcsolatban.

A kötet nagyfokú kritikai szemlélettel pontosan ezt a kérdéskört járja körbe: mi is pontosan a körforgásos gazdaság jelentése, és miért olyan népszerű az Európai Unióban? A szerzők rávilágítanak a fogalom hiányosságaira, valamint arra, hogy miként, illetve miért vált az EU új csodafegyverévé az egység felmutatásában, a környezeti és gazdasági érdekek között hosszú ideje meglévő ellentmondások feloldásában, továbbá a gazdasági növekedés számára létrehozott új keretrendszerben anélkül, hogy a fogyasztót lelkifurdalás gyötörné a bolygó jövője miatt. Az alábbiakban röviden ismertetjük a könyv főbb megállapításait.

A körforgásos gazdaság fogalmának talán legnagyobb újítása, hogy egy oldalra állítja az eddig egymással folyamatosan konfliktusban álló, a gazdasági növekedést és a környezetvédelmet szolgáló érdekeket. Feloldja ezt a több mint két évszázados ellentétet, és szövetségbe kovácsolja a két tábor.¹ Ez azonban egy törekeny szövetség, számos vitatható szempont alapján. A megközelítés egyik leggyengébb pontja az energia és az élelmiszer szerepe. Míg a különböző műanyagok, fémek, papír- és faipari anyagok újrahasznosíthatók, a körforgásos jelleg nem mondható el e két fenti jószágcsoporthoz. Az üzemanyag elégetése után keletkezett energiát nem lehet újra

¹ A könyv Thomas Malthustól indulva két fejezetben is foglalkozik az erőforrások szűkösségét, a környezeti korlátokat előtérbe helyező, illetve az emberi leleményesség és a technológiai vívmányok felsőbbrendűségét hirdető filozófiai-világnézeti csoportok közti vitákkal.

üzemanyaggá visszaforgatni, ahogy az ételt sem lehet emésztés után ugyanazzá az élelmiszerré újra előállítani.² Ennek alapján a gazdasági folyamatok csak lineárisak (nem körforgásosak) lehetnek.³

Egy másik központi kérdés a hulladék energiaforrásként betöltött szerepe, amely két további problémát vet fel. Egyrészt, ha az energiatermelés a hulladék felhasználásán alapul, az szükségessé teszi több hulladék termelését, másrészt a további energiát felhasználó (nem csak újrahasznosító) tevékenységek további energia-termelést igényelnek, és így a folyamat pozitív végösszege a legkevésbé sem igazolható. Ezenkívül a Római Klub egyik fő érve már 1972-ben az volt, hogy míg az erőforrás-felhasználás exponenciálisan növekszik, addig a technológiai innováció lineárisan javítja az erőforrás-felhasználás hatékonyságát (*Meadows és szerzőtársai* [1972]). Ezért a gazdaság természeténél fogva egy entrópiikus rendszer, és lehetetlen teljes körű körforgást elérni. Mégis, a gazdaságnak vannak olyan részei, amelyek körforgásszerű módon működnek (a világgazdaság körülbelül 6 százaléka), viszont javarészt csak új termékek és szolgáltatások tervezésére korlátozódnak. Ezek révén a körforgásos gazdaság mértéke növelhető lehet.

A szerzők egyik újabb központi megállapítása, hogy a körforgásos gazdaság kialakulóban lévő koncepció: jelentése és elemei folyamatosan változnak. Ezt két módon is alátámasztják. Az egyik fejezetben sorra veszik a 2013 és 2018 közötti EU-s és az EU-hoz köthető, a körforgásos gazdasággal foglalkozó jelentéseket, hivatalos dokumentumokat, valamint a körforgásos gazdaság évről évre változó definícióit, illetve a hozzá kötődő vizuális interpretációkat. A könyv talán egyik legszórakoztatóbb része, amikor a szerzők bevezetnek egy retorikai eszközt, amely lehetővé teszi a körforgásos gazdaság pontos meghatározásaitól és megvalósíthatóságának kérdéseitől való eltávolodást: a „körforgásos gazdaság” kifejezést a „dfkjdrl haqwnmz”-re cserélik. Így a körforgásos gazdaság jelentéséről a figyelmet áthelyezik a tágabb kontextusra, amelyben a különböző érdekcsoportok interakciói alakítják a diskurzusokat, a társadalomtechnikai elképzeléseket, a hatalmi viszonyokat és a politikai vitákat.

Megállapításuk szerint a körforgásos gazdaság nem arra épül, hogy az igazolt tények alapján a tudomány ösztönzi a politikai döntéshozatalt, hanem pont fordítva: a politikai döntéshozatal és a jogalkotás azzal bízza meg a tudományt, hogy indikátorokat, tudományos érveket és eredményeket szolgáltatson a politikai érdekek alátámasztására. Egyrészt a körforgásos gazdaság fogalma kitűnő eszköz arra, hogy felmutassa az európai projekt egységét, illetve az európai intézmények együttműködési képességét, és hogy nem hatnak rájuk az Unió felbomlásának veszélye és a 2008–2009-es pénzügyi válság okozta nehézségek. Tehát a körforgásos gazdaság gazdaságélénkítő hatását azért szükséges hangsúlyozni, mert ezzel visszaállítható az európai projekt mint gazdasági előnyökkel járó folyamat legitimitása. Valójában nem az számít, hogy a körforgásos gazdaság milyen problémákat kíván megoldani,

² Létezik számos technológiai eljárás, de ezek egyrészt további energiát és vegyszereket igényelnek, illetve újabb jelentős energiavesztéssel járnak.

³ A körforgásos gazdaság egyes hívei szerint az energiát nem kellene a körforgásos gazdaság részeként kezelni, míg mások szerint az energia tekintetében a körkörösség megújuló energiaforrások felhasználásával érhető el.

hanem inkább az, hogy a környezeti megfontolásokat egy mederbe tereljék a gazdasági érdekekkel. Ennek az állításnak az alátámasztására a könyv számos más, a körforgásos gazdaság fogalmába tartozó környezeti politikával kapcsolatos stratégiát említ: biogazdaság, kékgazdaság, zöldgazdaság. Ahogy a szerzők kiemelik, ami igazán fontos, az a környezetvédelmi politika gazdasági növekedési szempontokból kedvező megközelítése, keretezése.

Másrészt a körforgásos gazdaság fogalma egy „nexuspolitika”, azaz különböző szakpolitikai területeket és a hozzájuk kapcsolódó intézményeket kapcsolja össze. Ez leginkább a gazdasági és környezetvédelmi politika szövetségére vonatkozik, mivel célja a gazdasági érdekek és a környezeti aggályok összeegyeztetése úgy, hogy állítólag a hulladékkezelés kihívásait üzleti lehetőségekké alakítja át, amivel az erőforrások a lehető leghosszabb ideig megőrzik értéküket a gazdaságban. A „nexus” kifejezés bevezetésének legfontosabb előnye, hogy a korlátokat üzleti lehetőségekként, a hulladékot pedig a gazdaság erőforrásaként interpretálja, ami merőben új a fenntartható fejlődés vagy a zöldnövekedés korábbi szlogenjeihez képest. Továbbá a nexusként zajló keretezés lehetővé teszi a szóhasználat átalakítását is: a „*trade-offokról*”, „korlátokról” és „határokról” zajló diskurzust felváltja a „szinergiák”, „lehetőségek” és „*win-win*” megoldások megteremtése. Mindezek tükrében a körforgásos gazdaság fogalma nem irányul a fogyasztói szokások alapvető megváltoztatására vagy a nagyobb fokú vásárlói felelősség elősegítésére. Éppen ellenkezőleg, azzal ösztönzi a fogyasztást, hogy azt (újra) etikussá teszi, és így biztosítja a további gazdasági növekedés kereteit.

Annak ellenére, hogy a fogalmat számos vitatott ismeretanyag, tudományos bizonytalanság, rendszerszintű komplexitás és kiszámíthatatlanság, összeférhetlenség, statikus és dinamikus történelmi esetlegesség övezi, ezekről nem sokat hallani. Mivel az uniós kormányzás számára jelentős intézményi és politikai korlátokat indukálnak, lassít(hat)ják a folyamatot, ezeket a nexusjellegű körforgásos gazdasági fogalom elhallgatja és elfedi. Ezt támasztja alá a szerzők kutatása is, amit a körforgásos gazdasággal foglalkozó uniós főigazgatóságok munkatársai körében végeztek: „senki nem érvelne a kisebb mértékű körforgásosság mellett”, még akkor sem, ha sokan nagyon is jól értik és ismerik a körforgásos gazdaság korlátait, mivel ez az új irány, a központi direktíva.⁴ Mindemellett a fogalom depolitizálja a környezetvédelmi politikát, és a technokrata kormányzás tárgyává fokozza le azzal, hogy a különböző szakpolitikákat egy kalap alá veszi. Tehát az érdekcsoportok és intézmények közötti versengés megszüntetésével gördülékenyebbé teszi az uniós kormányzást.

Összességében a könyv nem nyújt klasszikus bevezetést a körforgásos gazdaság fogalmába. Ezért inkább azoknak ajánlott, akik már rendelkeznek a témával kapcsolatos kezdeti ismeretekkel. Ennek ellenére mindenki számára érdekes és hasznos lehet, akit érdekel a körforgásos gazdaság, az EU gazdaság- és környezetpolitikája, valamint a korunkkal kapcsolatos kritikai gondolkodás. Az olvasók

⁴ Ezek a jelenségek a körforgásos gazdaságot kissé hasonlóná teszik a kommunizmus ideológiájához: egy olyan elképzelés, amely csak elméletben létezik, de a valóságban soha nem érhető el, mégis meghatározza a kollektív irányt. Mindenki tudja, hogy lehetetlen, de erről senki sem beszél.

készüljenek egyes állítások gyakori ismétlésére és folyamatos visszautalásokra, valamint oldalakon át zajló kimerítő, esetenként indokolatlan filozofálásra, különösen a könyv utolsó részében.

Hivatkozás

MEADOWS, D. H.–MEADOWS, D. L.–RANDERS, J.–BEHRENS, W. W. [1972]: The limits to growth. A Report for The Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind. Universe Books, New York. <http://www.donellameadows.org/wp-content/userfiles/Limits-to-Growth-digital-scan-version.pdf>.

Buda Gergely

Buda Gergely a Budapesti Corvinus Egyetem doktorandusz hallgatója (e-mail: gergely.buda2@stud.uni-corvinus.hu).